

Стахєєва Ганна

ПИТАННЯ МОВИ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

*“Center lingua facit”
Мова творить народ*

Кожна держава є унікальною завдяки своїй рідній мові. Без мови немає державної єдності, культури, історії та характеру нації. Саме мова перешкоджає “розмиванню націй”. Історично держави, здобувши свою незалежність, завжди поставали перед нелегким завданням – утвердити на всій території новоствореної держави єдину державну мову, яка б відбивала в собі думки й почуття всього народу, визначала національну ідентичність, зміцнювала державу. Інколи здається, що запровадження однієї-єдиної мови на території держави, яка раніше була складовою частиною іншої країни або об’єднала землі з різнобарвним населенням, дуже складно. Але досвід країн показує, що це можливо. Так, наприклад, у Франції після буржуазної революції 1794 року близько половини 25-мільйонного населення не володіло французькою мовою. З проголошенням незалежності Італії лише 2,4% населення розмовляло італійською. Ці країни успішно справилися зі своїм завданням шляхом запровадження комплексної програми утвердження державної мови.

Важливість мови полягає в тому, що вона повинна консолідувати та зміцнювати націю, сприяти її духовному та культурному розвитку. Як це не сумно, але в Україні спостерігається зовсім інша тенденція – питання мови дуже часто “розколює” країну на два антагоністичні табори – захисники “україномовності” та захисники “російськомовності”. Та чи насправді існує мовна проблема в Україні, чи, можливо, вона штучно створюється певними політичними силами для просування власних

інтересів? А чи не виникають усі ці безпідставні “мовні тертя” через незнання законодавства України про мови?! Можливо, це лише один із проявів слабкості правової держави?

У частині 1 ст.10 Конституції України чітко зазначено, що державною в Україні є українська мова. Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі. Значення “державна мова” Конституційний Суд України тлумачить таким чином: “Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя”¹. Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо).

Таким чином, можна стверджувати, що Основний Закон держави зобов’язує застосовувати українську мову як мову офіційного спілкування органів державної влади під час виконання ними своїх повноважень. І це цілком зрозуміло, адже мова має бути символом влади, щоб стати потужним чинником у формуванні суспільної мовної свідомості. Звичайно, на практиці це не завжди виконується. Поряд з державною мовою використовується російська. Та згідно з рішенням Конституційного Суду України², виявляється, це є допустимим під час здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування.

Зважаючи на те, що офіційне тлумачення ст.10 Конституції України Конституційним Судом України має вищу юридичну силу, є підстави стверджувати, що в Україні юридично закріплена і фактично переважає двомовність. Вона склалася історично, внаслідок переходу України від напівколоніального статусу до незалежної держави. “Україна – культурний уламок імперії”³ з багатомільйонною російською громадою. Тому

сьогодні в Україні практично немає таких людей, які б не розуміли українську чи російську мови. І в цьому немає нічого поганого. Така ситуація є лише підтвердженням того, що наша держава визнає життєдайність та суспільну цінність усіх національних мов та гарантує своїм громадянам мовні права⁴. Адже вільний розвиток і рівноправність національних мов є запорукою зміцнення дружби народів!

За таких обставин українська мова є національною офіційною і робочою мовою держави, та не обов'язково мовою громадянського суспільства чи приватної особи. Вибір мови міжособового спілкування громадян України є невід'ємним правом самих громадян. Якщо проаналізувати законодавчу базу України стосовно мовного питання, можна дійти висновку, що всім громадянам, включаючи національні меншини, гарантується право на національно-культурну автономію – користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах⁵. Поряд з державною українською мовою цілком законно може використовуватися мова національних меншин.

Так, зокрема, ст.5 Закону України “Про мови в УРСР” передбачає права громадян звертатися до державних, громадських установ, підприємств українською чи мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятною для сторін. В ст.15 Закону зазначається, що мова з'їздів, сесій, конференцій, засідань – українська, але поряд з нею може використовуватися національна мова більшості населення. В усіх сферах обслуговування громадян застосовується українська мова чи інша мова, прийнятна для сторін (ст.17 Закону).

Показовими є також положення Закону стосовно мови судочинства. З цього приводу ст.18 Закону зазначає, що судочинство в Україні здійснюється українською мовою. Разом з тим, воно може здійснюватися національною мовою більшості населення. Особи, які беруть участь у справі і не володіють мовою судочинства, мають право ознайомитися з матеріалами справи, брати участь у справі через перекладача, право

виступити в суді рідною мовою. Слідчі і судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, на їхню вимогу в перекладі рідною мовою. Такі ж положення щодо мови стосуються нотаріальних дій, мови юридичної допомоги, мови ЗМІ тощо. Загалом на законодавчому рівні українська мова не забороняє і не перешкоджає застосуванню тієї мови, яка є більш прийнятною для людей.

Чимало дискусій виникло з приводу визнання російської мови у статусі другої державної. Незважаючи на те, що в ряді країн (Швейцарія, Фінляндія, Бельгія, Ірландія, Канада тощо) існує офіційна двомовність, в єдиній, неподільній державі повинна бути одна-єдина державна мова. Інше питання – надання статусу регіональної мови. Регіональна мова – це мова, що традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які становлять групу, що за своєю кількістю менша, ніж решта населення; це мова, яка відрізняється від офіційної⁶. Регіональною мовою не можуть бути діалекти офіційної мови держави. Відомо, що статус російської мови як регіональної був прийнятий в Дніпропетровську, Севастополі, Харкові, Донецьку, Луганську. І хоча таке рішення цих регіонів формально відповідає ратифікованій Україною 15.03.2003 року Європейській Хартії регіональних мов або мов національних меншин, розвиток регіональних мов не повинен зашкоджувати офіційній мові і необхідності вивчати її⁷. Таке положення прямо передбачено самою Хартією.

Звичайно, державна мова потребує захисту, розвитку та запровадження в усі галузі життя. Це є одним з пріоритетних завдань українського народу. Але не потрібно вдаватися до крайнощів, усе повинно відбуватися природним шляхом, з розумом, повагою, бажанням людей. Історія показала, що ані силою законів, указів, ані терором, не можна викоринити якусь мову і привити любов до іншої. Штучне, насильницьке насадження будь-якої мови лише підриває її авторитет та порушує права національних меншин. Показовим в цьому сенсі є положення Закону України “Про внесення змін до Закону України

“Про телебачення і радіомовлення””, згідно з яким будь-який фільм чи програма (передача), мова оригіналу яких не є українською, транслюються лише за умови звукового дублювання їх державною мовою⁸. Можна зрозуміти, коли дублюються англійські чи французькі фільми. А чи існує необхідність у дублюванні російських передач – це вже питання, яке нерідко викликає посмішки у громадян України. Було б доречнішим покращити ситуацію з українським телебаченням (збільшити кількість програм, розширити їх тематику, щоб людям було що подивитися, тощо).

Потрібно усвідомити, що людина розмовляє тією мовою, яку вона знає, яку поважає, яку любить... У світі взагалі вважається, що скільки мов ти знаєш, стільки разів ти – людина. Ми повинні пишатися тим, що вільно володіємо як українською, так і російською мовами. Замість того, щоб виступати за усунення якоїсь з них та активне просування іншої, слід більше перейматися питанням вдосконалення рівня знань цих мов серед населення. І, звичайно, не забувати та поважати непорушний статус державної мови – української, за любов до якої багато письменників часто платили власним життям!

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади // www.rada.gov.ua.

² Рішення Конституційного Суду від 14.12.99 р. №10–рп/99

³ *Рябчук М.* У пошуках “українського Маркеса”. До підсумків літературного року // *Критика*. – 1998. – 1 (3). – С. 7.

⁴ Закон України “Про мови в УРСР”, 1989 р.

⁵ Закон України “Про національні меншини”, 1992 р.

⁶ Ст.1 Європейської Хартії регіональних мов або мов національних меншин.

⁷ Європейська Хартія регіональних мов або мов національних меншин, 1992р.

⁸ Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення””, 2006.